

Зовнішньополітичні пріоритети України

Олександр ВЛАСЮК,
перший заступник директора
Національного інституту стратегічних досліджень,
член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор

8

Країна як точка розгалуження історичних шляхів

Міжнародне значення подій останнього року в Україні важко переоцінити. Воно заслуговує на порівняння з руйнуванням Берлінського муру, Балканським конфліктом, боротьбою Сполучених Штатів зі світовим тероризмом, падінням диктаторських режимів у арабському світі. В усякому разі системні наслідки українських подій для міжнародних відносин мають не меншу вагу.

Україна постала точкою розгалуження історичних шляхів, можна сказати, вузловою точкою, де зосереджено нові можливості й загрози. Нині складається «український прецедент» та шаблон улагодження конфліктів. Він матиме універсальне, а не лише європейське значення. Спосіб і наслідки розв'язання конфліктної ситуації на Сході України, по суті, визначають перспективи світового порядку. Швидко, радикальне й повчальне для агресора улагодження української кризи дало б змогу зберегти непорушними засади нинішнього світового порядку. Однак уже сьогодні очевидно, що такий сценарій неможливий. Криза триває вже майже рік, проявляючи ознаки ескалації. Тому питання реорганізації безпекового сегмента сучасних міжнародних відносин лише актуалізується.

Ще не так давно російсько-український збройний конфлікт важко було навіть уявити. Проте на практиці неймовірно стало реальністю. Тому доцільно говорити про початок нової історичної доби. Події останнього року в Україні свідчать, що постбіполярний світ починає жити за своєю власною системною логікою. Доцільно говорити про початок третього періоду історії постбіполярної системи міжнародних відносин. Знаковими подіями першого періоду стали падіння Берлінського муру й розпад Радянського Союзу; другого – розширення Північноатлантичного альянсу на схід. Перший період фактично був продовженням біполярності й мав її відбиток; другий – засвідчив становлення однополюсного євроатлантичноцентричного світу. Тепер ідеться про остаточне розмежування з попередньою системою.

Війна на Сході України є історичним викликом і для Північноатлантичного альянсу. До того ж за потужністю цей виклик не поступається попереднім, що поставали перед НАТО під час розширення на схід.

Сьогодні альянс повертається до своєї головної міжнародної ролі й історичної місії – збройного захисника й миротворця. Оскільки впродовж останніх двох десятиріч справді реальних загроз перед НАТО не виникало, альянс частково перетворився на ідеологічну спільноту та політико-координаційний орган. Нині весь світ очікує на повернення в світову політику справді потужної військової організації, здатної завда-

ти нищівної поразки будь-якому агресору й радикально розв'язати збройний конфлікт будь-якого масштабу.

Таке повернення неможливе без закріплення Північноатлантичного альянсу на східноєвропейських та середземноморських рубежах. У цьому контексті вже починають проглядатися майбутня військово-політична роль та історична місія України. Щоб вижити, наша держава має загартуватися в горнилі нинішнього конфлікту, зміцнити вітчизняний оборонно-промисловий комплекс і розв'язати нагальні політичні й економічні проблеми.

Визначальним елементом стратегічного середовища модерної української держави є позиціонування сил. Тут на Україну діють три основні чинники. Це безпосереднє інтеграційне «тягіння» з боку євроатлантичного центру сил, дисбаланс сил на пострадянському просторі та опосередкований вплив нових осередків економічного розвитку. Розуміло, що ключове значення для формування стратегічного простору сучасної України мають перші два чинники.

І передусім це стосується дисбалансу російсько-українських відносин. Нині Росія занадто уражена імперськими амбіціями та мілітаризмом. Водночас вона розбещена й корумпована через надлишок природних ресурсів. Натомість Україна не має достатніх можливостей, аби сформувати баланс сил із Росією, й відновити його самотужки надзвичайно важко. Тому ми потребуємо сприяння й підтримки країн євроатлантичної спільноти, передовсім НАТО та Євросоюзу. І, звичайно, вирішальна роль у протистоянні України російській імперській експансії належить українсько-американському стратегічному партнерству.

Проте потенціал сучасної російської імперської експансії не варто перебільшувати. Він ґрунтується на трьох чинниках. Це залишки військово-технологічних ресурсів колишнього Радянського Союзу, нещадна експлуатація природних ресурсів Росії та ідеологічна мобілізація росіян. Дія цих чинників вичерпається впродовж п'яти-семи років. Саме такий час потрібен Україні, щоб зміцнити й протистояти імперській Росії.

Україна є державою середнього потенціалу й не має достатнього впливу, щоб, приміром, змінювати базові структури світової політики. Концентруючи

чи свої можливості й зусилля на окремих найпріоритетніших напрямках зовнішньополітичної діяльності, вона оперує обмеженим набором стратегій для досягнення цілей зовнішньої політики. Це пониження рівня присутності на міжнародній арені та внутрішньополітична концентрація й консолідація, багатовекторний дипломатичний маневр між різними центрами сил або активна участь у роботі міжнародних організацій та інституцій, тобто мобілізація потенціалу багатосторонності.

Сьогодні Україна має три основні завдання: перемога в конфлікті й відновлення територіальної цілісності, ефективність внутрішніх реформ, а також вибір та по-

слідовне здійснення оптимальної зовнішньополітичної стратегії. Така стратегія має потрібне спрямування:

- на заході Україна поступово інтегрується до євроатлантичної спільноти та набуває ролі «східного щита» Євросоюзу й «східної опори» Північноатлантичного альянсу;

- на сході робить свій внесок у впорядкування пострадянського простору. Йдеться про його перетворення на сферу вільної взаємодії незалежних держав;

- на півдні формує геополітичний плацдарм на балто-чорноморській осі на основі свого сегмента Приазов'я й Причорномор'я. Стратегічною метою тут є економічне просування.

Євроатлантичний вектор розвитку

Генеральною лінією української політики у близькій перспективі є активна та цілеспрямована *інтеграція в європейську спільноту*. Звісно, це потребує глибоких політичних та економічних трансформацій. Україна має перетворитися на європейську державу з відповідними стандартами внутрішньої та зовнішньої стабільності й безпеки.

У жодному разі не слід запліщувати очі на виклики реалізації української євроінтеграційної моделі. Сьогодні межа об'єднаної Європи відокремлює цивілізацію від новітнього варварства, закон і справедливість – від насильства й тотальної брехні, прогрес і розвиток – від архаїки й фундаменталізму. Саме так розуміють сутність нинішнього конфлікту більшість українців. Саме тому для нас питання європейської інтеграції набуло життєвого значення.

Таке розуміння європейської інтеграції є викликом і для самої Європи. Для багатьох європейців участь в українському конфлікті є психологічно дискомфортною. Вона потребує морально-вольової мобілізації, для якої більшість мешканців благополучних країн Заходу поки що не бачать достатніх підстав. Очевидно, Європа до кінця ще не повірила в належність України до світу європейських цінностей. Точніше, не повірила настільки, щоб відстоювати свободу й суверенітет України на рівні власних інтересів.

Більшою мірою такий підхід властивий мешканцям країн «старої Європи». Народи, які нещодавно вийшли з контрольованого Москвою «соціалістичного табору», краще розуміють масштаб і серйозність загроз, що нависли над Україною. Ця відмінність між «старою» і « новою» Європою в українському питанні є досить небезпечною для єдності ЄС. Поряд з іншими суперечностями вона здатна посилити дистанціювання позицій усередині Євросоюзу щодо ключових питань його майбутнього. Слід ставитися до цього з розумінням і сподіватися, що таке дистанціювання не переросте в інституційну кризу та кризу взаємної довіри. Очевидно, що європейська інтеграція України відбуватиметься повільно, а питання про членство в ЄС буде відкладено щонайменше до 2020 року.

Ефективна реалізація євроінтеграційної стратегії можлива за умови припинення збройного конфлікту на Сході України. Самостійно протистояти новітнім транскордонним асиметричним загрозам з боку РФ Україна поки що не може. Асоціація з ЄС та відносини партнерства з НАТО принципово не розв'язують проблеми ефективного протистояння новітнім загрозам. Україна перебуває в так званій сірій зоні безпеки та не отримує гарантій власної безпеки. Позаблоковість, нав'язана нам Росією через режим Януковича, мінімізувала залишки можливостей для реалізації в цій сфері національних інтересів.

Щоб не бути об'єктом геополітичної конкуренції між Заходом і Сходом, Україні необхідна участь у системі колективної безпеки, які діють в Європі та на

євроатлантичному просторі. Угода про асоціацію дає можливість часткової інтеграції України з безпековими структурами ЄС. Проте ми розуміємо, що європейську безпеку сьогодні гарантує НАТО.

В умовах російської агресії політична та військова співпраця з НАТО життєво необхідна для України. Позиція альянсу щодо підтримки України та засудження агресії Росії задекларована гранично чітко. Україна отримала важливі пропозиції співробітництва в межах програми особливого партнерства, а також Комісії України – НАТО. Україні також необхідно запропонувати та узгодити з НАТО заходи з енергетичної, економічної та інформаційної безпеки.

Нинішня спрямованість НАТО на захист кордонів у Східній Європі створює для нашої держави важливий шанс для «під'єднання» до діяльності альянсу. Зокрема, йдеться про розвиток секторальної співпраці з Польщею – союзником України та одним із найважливіших партнерів на міжнародній арені. У середньостроковій перспективі пріоритетним завданням нашої співробітництва вбачається укладення між Україною та Польщею угоди про військову допомогу.

Розвиток та поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки залишається головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Для нашої держави вкрай важливою і навіть визначальною є політична й дипломатична підтримка з боку США у протистоянні російській агресії. Саме Сполучені Штати цементують єдиний фронт демократичного світу проти імперських амбіцій Росії. Україна сподівається на військову та військово-технічну допомогу з боку США. Зокрема, вкрай потрібні експерти у сфері реформування органів сектору безпеки та оборони.

У боротьбі з російською агресією Україна вважає своїми союзниками Велику Британію, Канаду, Австралію, Японію, Латвію, Литву, Естонію, Швецію, Норвегію, Румунію. Необхідно спрямувати дипломатичні зусилля на поглиблення з ними двосторонніх відносин, особливо щодо взаємодії в безпековій сфері, укладення угод про військову допомогу. Слід також спільно вивчити можливість надання союзникам низки економічних і торговельних преференцій.

Звичайно, Україна має здобувати вагомішу підтримку впливових європейських держав – таких, як Німеччина і Франція. Ми розуміємо, що наше завдання – вивести відносини з ними на рівень стратегічного партнерства.

На західному векторі зовнішньої політики зоною пріоритетних інтересів України є регіон Центральної і Східної Європи. Субрегіональне співробітництво відбувається тут у форматі Вишеградської групи та Ради країн Балтійського моря. Нашій державі важливо долучитися до їхньої діяльності, а також ініціювати співробітництво у форматі Україна–Польща–Литва.

Намір України в перспективі приєднатися до Вишеградської групи не варто вважати безперспектив-

ним. Формат «4+1» очікувано дасть ефект у багатьох сферах. Додатковий імпульс отримають також транскордонна співпраця й розвиток єврорегіонального співробітництва. Окрім цього, для України таке об'єднання створить новий центр тяжіння. Це стимул для відродження ідей балто-чорноморського співробітництва.

Країни Балтії в нинішніх умовах показали себе надійними союзниками України. Для нашої держави важлива співпраця з Литвою, Латвією та Естонією в різних формах. Назвімо, наприклад, Балтійську асамблею та Північну раду.

На тлі спільних загроз в Україні складається ситуаційне партнерство з Румунією. Основою такого партнерства мають стати спільні зусилля з врегулювання «замороженого» конфлікту в Придністров'ї. Цю карту

Росія прагне розіграти і проти України, і проти Молдови, яка є зоною особливих інтересів Румунії. В інтересах обох країн трансформувати ситуаційне партнерство у стратегічне.

Пріоритети нашої держави у співробітництві з провідними міжнародними організаціями зумовлені ситуацією в Криму та на Сході України. У взаємовідносинах із ООН Україні слід ініціювати питання щодо обмеження права вето постійних членів Ради Безпеки ООН. Від ОБСЄ ми очікуємо відмови від принципу консенсусу під час ухвалення обов'язкових рішень, спрямованих на забезпечення регіональної стабільності. Важливо запровадити чітку регламентацію діяльності миротворчих місій під егідою ОБСЄ. Має бути прописаний механізм санкцій проти порушників Договору про звичайні збройні сили в Європі.

Орієнтири східного вектора

Глобальним змістом східного вектора розвитку нашої держави сьогодні є протидія російській агресії та відновлення територіальної цілісності України. Своїми діями Росія зруйнувала відносини стратегічного партнерства з Україною. Питання, як Україні діяти далі у взаємовідносинах із Росією, залишається відкритим. Відкритим у тому сенсі, що немає офіційно затвердженої чи проголошеної української стратегії протидії російській агресії. Можливо, такий план зріє в надрах виконавчої влади чи президентських структур. Проте експертне товариство має активно долучитися до його розроблення.

Сьогодні змістом такої стратегії має стати стримування. Це передовсім локалізація загроз російської воєнної агресії, блокування окупованих територій з метою недопущення їх розширення, стимулювання протестного потенціалу на цих територіях, підтримка російських опозиційних рухів.

Ключовим завданням збройних сил в умовах стримування є розгортання ешелонованої системи оборони на стратегічних напрямках. Необхідні динамічний розвиток військово-технологічного потенціалу та інституціалізація добровільного руху.

Ключовим завданням також має стати ефективна протидія російській інформаційній агресії. У світі мусять зрозуміти, що Україна жертвує собою, аби захистити цивілізовану Європу від «імперії зла», що вона фактично

відвертає Третю світову війну, а сучасна Росія тотожна нацистській Німеччині напередодні Другої світової війни. Слід неспростовними фактами довести до зарубіжної аудиторії, що Росія безпосередньо веде в Україні бойові дії, які супроводжуються масовими звірствами проросійських бойовиків та російських найманців на Донбасі, а так звані ЛНР і ДНР – це кримінальні терористичні утворення, цілковито залежні від РФ.

Дипломатичні зусилля мають бути орієнтовані на мобілізацію потенційних союзників до розв'язання російсько-українського конфлікту, залучення гуманітарної допомоги та військово-технічної підтримки, здійснення миротворчих заходів та переговорного процесу. На дипломатичному рівні слід активно протидіяти намаганням Росії ослабити українсько-американські відносини чи дискредитувати Україну перед ЄС. Необхідні також дипломатичні зусилля щодо посилення санкцій та політичної ізоляції Росії, формування підґрунтя для майбутніх міждержавних союзів, вирішення питання членства в Північноатлантичному альянсі та Євросоюзі.

На східному векторі Україні важливо зміцнювати відносини з державами СНД, які не поділяють агресивної поведінки РФ. Зокрема, Білорусь і Казахстан уже занепокоєні непередбачуваністю свого декларованого союзника. Україні необхідно інтенсифікувати з ними політичну взаємодію та посилити торговельно-економічне співробітництво.

Пріоритети південного вектора

Південний вектор стратегії розвитку України має забезпечити активну присутність у регіональних міжнародних інституціях. Головною метою тут є створення геополітичного плацдарму для економічного просування на південь.

Такі чинники, як анексія Криму й підписання Угоди про асоціацію з ЄС, гостро актуалізували потребу в новій політиці України щодо Чорноморського регіону. Наміри Російської Федерації повернути нашу державу (та інших членів «Східного партнерства» – Молдову і Грузію) до зони свого політичного та економічного впливу формують додаткові безпекові ризики в регіоні.

У такому контексті з'являється можливість надання нової якості об'єднанню ГУАМ у форматі Україна, Грузія, Молдова + Азербайджан. Вона полягатиме в поглибленні інтеграції України, Молдови та Грузії з ЄС. Тут важливе об'єднання зусиль трьох держав щодо реалізації Угоди про асоціацію й створення зони вільної торгівлі. Ще одним контекстом співробітництва у форматі ГУАМ є створення умов для проведен-

ня нового раунду переговорів щодо «заморожених» конфліктів у Придністров'ї та на Південному Кавказі. Важливими партнерами України в Чорноморському регіоні є також Туреччина й Азербайджан. Це її стратегічні партнери у сфері забезпечення енергетичної безпеки.

Існує відоме до банальності положення про те, що імперська Росія неможлива без України. Сьогодні українська держава бореться за остаточне утвердження своєї незалежності та європейський вибір. Це робить неможливим імперський ренесанс на пострадянському просторі. Імперії на теренах континентальної Євразії вже не з'являться. Київська Русь була першим і найдавнішим заслоном європейських народів від східних кочових навал. Сучасна Україна також відіграє роль захисника об'єднаної Європи та євроатлантичної спільноти від загроз, що насуваються з глибин Євразії. Сьогодні такою загрозою є російський імперіалізм, і зупинити його поширення можна лише спільними зусиллями.